

Édes Anyanyelvünk

XXIX. ÉVFOLYAM 3. SZÁM

2007. JÚNIUS

ÁRA: 120 FORINT

Nyelvrokonság-elméletek a mindennapokban

Ülök a vonaton, belelapozok az asztalra készített InterCity Magazinba (2006. téli szám). Az egyik cikk – vélném a címe alapján – az etruszkokról szól. Az alcím azonban pontosít: „Az istenarcú magyar ősök”. A cikkhez pár soros kedvcsináló bevezető is tartozik: „úgy tűnik, bizonyítható állítás (...): az egykori nagy Római Birodalom nem másról, mint a mi magyar őseinktől tanult mindent, ami nagyá tette népét, kultúráját”.

És valóban, a cikk felépítése is arról árulkodik: a magát meg nem nevező újságíró azért ír az etruszk népről, hogy bemutatassa vele kapcsolatban azt a nyelvrokonítási kísérletet, amely a témára fogékony laikus olvasók körében az utóbbi időben nagy népszerűsége tett szert. A cikkben idézett módszer számos korábbi rokonítási kísérletből ismerős: vegyünk egy nyelvet, és kezdjünk benne a magyarhoz hasonló hangzású szavakat keresgélni. „Az első, legegyszerűsebb magyarázat a hasonló, sokszor azonos szavak megléte” – terjeszti a tévhitet a sajtótermék.

A tudományosság feltételeihez való viszony

Jobb esetben már a középiskolában mindannyian megtanultuk, hogy bármely nyelvrokonság bizonyítékai csakis a rendszerszerű megfelelések lehetnek, tehát a rokon nyelvek közötti, szabályokba foglalható eltérések és közös vonások akár a nyelvtant, akár a hangzást illetően. A hangok száma behatárolt; aligha akad két nyelv, amelyben ne találhatnánk hasonlóan csengő szavakat. Azután a főiskolán, egyetemen – járunk akármilyen szakra – megtanuljuk azt is, hogy a tudomány a bizonyíthatóról szóló tanítás, amely megenged ugyan feltételezéseket is, ha vannak ismérvei, bizonyítható részállításai, amelyek a megállapítás helyessége mellett szólnak. A csakis igazolhatóan feltételezésekből álló gondolati konstrukciók kívül esnek a tudományosság körén. Hétköznapi párhuzamként gondoljunk például egy meghozandó ítéletre! Ez is csak akkor áll szilárd lábakon, ha közvetlen bizonyítékok vannak a bíróság előtt, illetve ha a közvetett bizonyítékok meggyőzőek, alátámaszthatóak. Nyilvánvalóan nonszensz volna, ha a bíró – a bizonyítékokkal mit sem törődve – saját megérzéseire, szubjektív benyomásaira hagyatkozna, s az ezek nyomán támadt gondolatai alapján ítélné.

A romantikus nyelvrokonság-keresők azonban mintha elfelejtkeznének minderről. Megkönnyíti a dolgukat, ha olyan nyelvekkel próbálkoznak, amelyeknek nem vagy alig maradtak fenn nyelvemlékei – ilyenkor szinte semmi nem állhat a rokonító fantázia útjába. Szinte hihetetlen, de igaz: az egyik forgalomban levő általános iskolai történelemkönyv meg is fogalmazza: ha nem állnak rendelkezésünkre adatok, semmi nem szól az ellen, hogy megtartsuk kiinduló feltételezésünket: „néhány alán mondattól eltekintve sem a szkítáktól, sem a szarmatáktól, sem a hunoktól, sem az avaroktól nem maradt fenn egyetlenegy kifogástalanul értelmezhető nyelvemlék sem, így tehát nincs elvi akadálya annak, hogy genetikailag és nyelvileg is rokon népeknek tekintsük őket, akiknek a nyelve is közel kellett álljon a miénkhez” (Bakay Kornél főszerk.: Történelem. 6. osztály. Budapest, 2005 – kiemelés tőlem; az idézetre Fancsaly Éva hívta fel a figyelmemet).

→
(folytatás a 16. oldalon)

A TARTALOMBÓL:

Jakab István:
A vallások sajátos
szóhasználati kérdései
Nyelvünk megtépzott
virágai

Balázs Géza:
Miért érdekes?
Thaiföldön – thai nyelven

Büky László:
Minden tele vízió-val

Zimányi Árpád:
Abszolút vagy
abszolúte?

Dede Éva:
Sydneyben vagy
Sydney-ben?

H. Varga Márta:
Nemcsak
megnyitunk, felújítunk,
már át is rendezünk?

Kovács József:
Szemszön és Dilaila?
Nem mindenki angol!

És: új szavak, új
könyvek, nyelvi játékok,
keresztretjvény,
nyelvész-leletek

Várunk a hét minden napján!

– olvashatjuk egy nagy külföldi áruház terjedelmes reklámkiadványában. Igen, jól olvastuk, tegeznek bennünket, leendő vásárlókat. De miért ez a bizalmas(kodó) tegezés, hiszen még nem találkoztunk, nem ismerjük egymást. Hát divatból!

Az említett füzetet végigolvasva azt tapasztaljuk, hogy következetesen a tegező formát választották vevőcsalogató mondataik megfogalmazásakor: *Vásárolj és nyerj!*, *Válaszd ki a számodra legmegfelelőbbet!*

Ugyanezt láthatjuk egy távközlési cég szórólapján is: *Válassz szélessávú ajánlatainkból!*, *Fedezd fel a szélessávú internetezés előnyeit!*, *Netezz vezeték nélkül a házban és a ház körül!*, *Kényelmesen dolgozhatsz otthon, akár a kanapédon is!*

További biztatás ugyancsak tegező formában egy sportszereket reklámozó kiadványból: „mozdulj már” – így, ahogy ide másoltuk, vagyis kisbetűvel kezdve, írásjel nélkül befejezve.

Végül egyetlen példa egy akciót hirdető és népszerűsítő nyomtatványból: *Spórold meg az áfát!*

Nem lehetne a tegeződő formulákkal is takarékoskodni egy kis-sé?

Graf Rezső

TARTALOM

Dömötör Adrienne: Nyelvrokonság-elméletek a mindennapokban	1
Graf Rezső: Várunk a hét minden napján!	2
Jakab István: A vallások sajátos szóhasználati kérdései	3
Berényi Zsuzsanna Ágnes: Minek nevezzenek?	4
Balázs Géza: Miért érdekes? Élt 36 évet. Búcsú a szavaktól	5
Büky László: Minden tele vízió-val	6
Zimányi Árpád: Abszolút vagy abszolúte?	7
Graf Rezső: Abszolút	7
Grétsy László: Takács Tibor köszöntése	8
Takács Tibor: Otthonom anyanyelvem	8
Dede Éva: Sydneyben vagy Sydney-ben?	8
H. Varga Márta: Nemcsak megnyitunk, felújítunk, már át is rendezünk?	9
Mészáros Katalin Edit: Érvelési technikák Petőfi Sándor A XIX. század költői című művében	10
Jakab István: Nyelvünk megtépzott virágai	11
Kovács József: Szemszön és Dilaila? Nem mindenki angol!	12
Dóra Zoltán: E-mail helyett ímé!	12
Balázs Géza: Thaiföldön – thai nyelven	13
Holczer József: Pilóta, sofőr, ... vezető	14
A 35. Kazinczy Ferenc szép magyar beszéd verseny	14
Juhász Valéria: Egy korrektor megnyugtatóására: a nyelvi anorexia nem betegség	15
Sebestyén Árpád: Halni nincs esély?	15
Minya Károly: Régi szavak újjászületése	16
Új szavak, kifejezések (45.)	17
Új nyelvészeti kiadványok	17
Konferenciahírek	17
Hírek	17
Pontozó	18
Keresztrejtvény	19
Közhasznúsági jelentés	19
Nyelvész-leletek, nyelv-észleletek	20

ÉDES ANYANYELVÜNK

Az Anyanyelvapolók Szövetségének évente ötször – februárban, áprilisban, júniusban, októberben és decemberben – megjelenő folyóirata

Megjelenik
a Magyar Tudományos Akadémia
Magyar Nyelvi Bizottságának
és a Magyar Nyelvtudományi
Társaságnak a támogatásával.

Kiadja:
az Anyanyelvapolók Szövetsége

Felelős szerkesztő és kiadó:
Grétsy László

A szerkesztőség tagjai:
Balázs Géza, Kemény Gábor,
Maróti István

A szerkesztőség címe:
1088 Budapest, Múzeum krt. 4/F I. em.
Telefon: 411-6500/5353

Postacím: 1364 Budapest, Pf. 122.

Honlap:
www.anyanyelvapolo.hu
(vagy: www.anyanyelvapoló.hu)
Villámposta:
ea@anyanyelvapolo.hu

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt.
Hírlap Üzletága (Bp. VIII., Orczy tér 1.).
Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőnél.
E-mail: hirlapelofizetes@posta.hu,
fax: 303-3440
Információ, reklamáció: 06 80 444-444
További terjesztők: Magyar Lapterjesztő Rt.
és Könyvtárellátó Kht.

Ára: 120 Ft.

Az Anyanyelvapolók Szövetségének tagjai a
lapot a tagdíj fejében illetménylapként kapják.
Belépési nyilatkozat kérhető:
Anyanyelvapolók Szövetsége,
1053 Budapest, Károlyi M. u. 16.
Tel.: 317-3062, 317-3611/208

Az Édes Anyanyelvünk
szerkesztőbizottsága:
Balázs Géza, Bencédy József,
Deme László (a szerkesztőbizottság elnöke),
Fábián Pál, Grétsy László,
Kemény Gábor, Maróti István

Lapunk kiadását

az Oktatási és
Kulturális Minisztérium,

valamint

a Nemzeti Kulturális
Alap
segíti.
Nemzeti Kulturális Alap

ISSN 0139-0457 (nyomtatott)
ISSN 1588-0311 (online)

Nyomdai előkészítés: OPTICULT Bt.
Telefon: 330-7186, 06 20 473-4084

Nyomás: ETO Print Nyomdaipari Kft.
Felelős vezető: Balogh Mihály

VISSZHANG

Egy korrektor megnyugtatósára: a nyelvi anorexia nem betegség

„... feltűnnek bizonyos rossz jelenségek, irányultságok.”

Egy korrektor számára a nyelvi változások igazi szakmai kihívást jelenthetnek. Annak eldöntése, hogy valami a nyelvi rendszer részévé vált-e már, vagy csak olyan csoportnyelvi változat, ami a közérthetőség, esetleg az egységes stílus rovására megy, még a szakemberek számára sem irigylendő feladat. Kisgergely Józsefnek (2007/1) bosszankodásra adnak okot azok a „soványodó szavak”, amelyek a *hogyan* kérdésre válaszoló határozóragos melléknév helyett a rövidebb melléknévi „formulában” jelennek meg. Ilyenek például a *valószínű* a *valószínűleg* helyett, a *természetes* a *természetesen* helyett, az *abszolút* az *abszolúte* helyett stb. Bosszankodásának oka, hogy a kettőnek nem azonos az „értelme”, a köznyelv mégis úgy használja.

A nyelvművelésnek a feladata a mindenkor nyelvi műveltség terjesztése, ám napjainkra a feladat már nem annyira a beszélők nyelvhasználatának minősítése, mint inkább a nyelvi alakok rendszerbeli helyének megtalálása és a beszélők eligazítása a nyelvi szokásokban. A nyelvművelés nem akadályozhatja a nyelvi változások felismerését és alkalmazását, ha azok a köznyelv számára már elfogadott alakok. A nyelv mozgásának megfigyelése és leírása a nyelv belső törvényszerűségeit állítja középpontba. Ez a szemlélet jobban elősegítheti a „laikus” nyelvhasználók nyelvi gondolkodásra való nevelését, mint a „rossz” formák „feketebárányozása”.

A határozóragos alakok melléknévvé való helyettesítése a nyelvi ökonómia kérdéskörébe tartozik. „A nyelvi ökonómia működése igen nagy arányokban érvényesülő és rendkívül hatékony tényező a nyelv életének minden szakaszában és a működő nyelvi rendszer minden részlegében.” (Benkő Loránd: A történeti nyelvtudomány alapjai. 1988. 171) Ezek közé tartoznak a rövidülések is, mint a *kort* morféma *kor-rá*, a *belé* *be-vé* válása, a *-ban/-ben* rövidülése stb.

Az *-n* határozórag eltűnése a határozószavak végéről, és így a két alak által egy funkció betöltése már nem új jelenség: *régen ~ rég, egészen ~ egész, hogy ~ hogyan*. Ilyen jelenség még a határozói igenév *-ván/-vén* képzőjének rövidülése *-va/-ve* morfémává: *látván ~ látva* stb. Az *-n* határozórag funkciója tehát megszűnt. Szintaktikai szerkezetekben a: a) *természetes, hogy elmegyek*; b) *természetesen elmegyek* keveredéséből jött létre a *természetesen, hogy elmegyek* forma, ami csak akkor lehetséges, ha a két alak, a mondathatározós és a melléknév + *hogy* kötőszavas mellékmondatok szinonimák (Kontra Miklós: Három a magyar igazság. Magyar Nyelv 2001/1: 53–64). A színimitálás úgy értelmezendő, hogy a határozóragos alak és a „soványabik” párja maga is szinonim.

Ennek mintájára egyéb határozóragos alakok is gyakran rag nélküli melléknévként bukkannak fel beszédünkben, sőt egyre gyakrabban írásbeli szövegekben is: *valószínűleg/valószínű, abszolúte/abszolút* stb.

A nyelvművelők számára sokáig kifogásolandó volt e rövidebb alak határozóként való értelmezése, mert a hagyományos leíró nyelvtan elemzési keretén belül ennek elemzése problémát jelent, mivel nem alkalmazható rá a rákérdezéses módszer, ami módosítószók esetében (*bizony, hogy.../bizonyára, hogy...*) még inkább problémás a szintaktikai szerkezetek egységes modellben való ábrázolása miatt, azok ugyanis nem épülnek be a szintagmákba.

E nyelvi változás széles körű elterjedtsége diakrón törvényszerűséggel magyarázható, és nem érinti a jelenség társas jelentését. Elterjedtségénél fogva már nem zavaró a „laikus” nyelvhasználó számára, ezért mi se hibáztassuk: se a nyelvhasználót, se a nyelvet ☺!

Juhász Valéria

Halni nincs esély?

Őszinte tisztelettel viseltetem dr. del Medico Imre iránt, akinek szinte minden sajtótermékben olvashatjuk nagy műveltségről tanúskodó hozzászólásait. Ezért kissé meglepődtem, amikor az Édes Anyanyelvünk egyik számában (2006/2: 11) azt olvastam tőle, hogy az *esély* szó csak jó, kellemes, pozitív dolgok bekövetkezésére utalhat, tehát a rossz, kellemetlen, negatív jelenségek kapcsán nem helyénvaló. Ez utóbbi használati módot az újabb nyomtatott és elektronikus sajtó hibás nyelvhasználatának minősíti. Ezt magam eddig nem érzékeltem.

Egy pillantás a TESz.-be: az *esély* első adata 1853-ból való; nyilván nyelvújítási szó, feltehetőleg az 1846-os *eshetőség* rövidített változata. Mindkettő (mostoha)anyja az *esik, megesik, előfordul* fogalomcsalád. Az *esély* jelentése a CzF.-ben (1864) még nem világos: „Egyes kisebb eset (Vorfall)”. Ballagi szótárában (1873) első jelentése általános és semleges: 'eshetőség'. Második jelentése már speciális: *esélyre játszani* a bőzén = árcsökkenésre spekulálni, tehát érték-esésre.

Az ÉrtSz. első helyre teszi a győzelem, a nyeres lehetőségét: *Győzelmi esély. Kevés esélye van. A negatív eshető-*

ség második helyre szorul: *A háború esélye*. Itt említi Arany János Bolond Istókjának 1873-ból való sorait is, melyek a szabadságharcra utalnak: „Oh láttam én (hisz ott is voltam egyszer: / Tenni kevés – *de halni volt esély*) / Győzelmeid napját; s a szörnyü perccel / Én is alólbukám, midőn esél.”

Úgy tűnik, az *esély* jelentésének a semlegesből a pozitív felé tolodása, lényegében beszűkülése a versengés, a sport, a küzdelem fogalomkörében indult el. Kizárólagosnak, különösen pedig helytelennek a negatív árnyalatokat sem tekinthetjük: az *esély* bátran kapcsolható semleges, pozitív és negatív töltetű kifejezésekhez.

Hasonló kapcsolódási tilalomra, jelentéseltolódásra sok példa van. Elég a *szerecsse* történetére utalni. Amíg ennek 'véletlen fordulat' volt a semleges jelentése, jelzővel kellett megjelölni, hogy pozitív vagy negatív értelmű-e a kifejezés. A JókK.-ben (1372u.) *gonosz szerecsse* gyanánt jelenik meg, de kialakult a *jó szerecsse, balszerecsse* is, mire a 'kedvező körülmény' pozitív egyértelműség 1456 körül megjelent (TESz.). Hasonló fejlemények más nyelvekben is vannak: *Sors bona, nihil aliud* – Jó szerecsse, semmi más.

Sebestyén Árpád